

Prikaz knjige / Book review

UDK 323.1(497.5)

329.15(497.5)

323.28(497.5)

DOI 10.17818/SM/2025/1.7

Što s komunizmom? Politike povijesti i kultura sjećanja na komunističke zločine u Europskoj uniji i Hrvatskoj. Zagreb: Srednja Europa, 2024., 250 str. / What about Communism? The Politics of History and the Culture of Memory of Communist Crimes in the European Union and Croatia. Zagreb: Srednja Europa, 2024, 250 pp.

Davor Pauković

Knjiga Davora Paukovića *Što s komunizmom?* predstavlja jedno od najzrelijih i najcjelovitijih djela o politici povijesti i kulturnom sjećanju u hrvatskom i širem europskom kontekstu u posljednjim desetljećima. Premda se bavi tematikom koja se izravno tiče hrvatskog iskustva, knjiga je od osobitog interesa i za regionalna istraživanja Mediterana i jugoistočne Europe. Analizira procese zajedničke svim postjugoslavenskim, a u širem smislu i postkomunistička društva, transformaciju političkog režima, reinterpretaciju nasljeđa socijalizma i dinamiku pamćenja sukoba u razdobljima nacionalne konsolidacije.

Knjiga je strukturirana u šest poglavlja, uz uvod, zaključak i opsežnu bibliografiju. U uvodnome dijelu autor čitatelja postavlja pred temeljno pitanje suvremenih studija sjećanja: koliko je jedno društvo spremno kritički konfrontirati vlastitu prošlost? Pauković pritom argumentira da se hrvatsko povijesno sjećanje formira u trokutu triju paralelnih, ali međusobno duboko povezanih režima sjećanja, NDH i antifašizma, komunističkog razdoblja i njegovih zločina te u konačnici Domovinskog rata. Ta tri sustava interpretacije prošlosti stvaraju kulturu sjećanja u kojoj se suvremeni politički akteri nadmeću za prevlast, legitimaciju i identitetski autoritet.

Prvo poglavlje donosi teorijsku razradu pojmova. Autor kompetentno i pregledno predstavlja razvoj studija sjećanja, od Halbwachsa i Assmanna, nadalje preko Nore i njegovih *lieux de mémoire*, do suvremene transnacionalne teorije povijesnog pamćenja. Pauković jasno prikazuje razliku između komunikativnoga i kulturnog sjećanja te naglašava presudnu važnost rituala, komemoracija i njihovih aktera. U tom okviru posebno je korisna autorova analiza uokvirivanja, kojom će kasnije objasniti načine na koje se konstruiraju antagonistički narativi o komunističkim zločinima u Hrvatskoj.

Drugo poglavlje donosi širok pregled europskih politika sjećanja. S velikom preciznošću Pauković rekonstruira kako je u 1990-ima i 2000-ima jačalo transnacionalno sjećanje na holokaust koje je, u skladu s radovima Levyja i Sznajdera,

postalo „mračni mit“ i okosnica europskog identiteta. Autor zatim pokazuje kako je velikim proširenjem EU-a na istok došlo do pokušaja da se i komunistički zločini integriraju u zajednički europski narativ. U poglavlju se analiziraju važni dokumenti Vijeća Europe, Europskog parlamenta, OESS-a i različitih civilnih inicijativa (Praška deklaracija, Platforma europskog sjećanja i savjesti). Pauković opravdano zaključuje da su ti dokumenti često ambiciozni, ali nerijetko i kontradiktorni, pozivaju istodobno na generalizaciju sjećanja i na poštivanje nacionalne specifičnosti, što otežava stvaranje dosljednog europskog modela suočavanja s komunističkim nasljeđem.

Treće i najopsežnije poglavlje posvećeno je Hrvatskoj. Autor prikazuje dinamiku hrvatskoga povijesnog sjećanja od kraja socijalističkog razdoblja do suvremenosti. Rasprava započinje jugoslavenskim kontekstom u kojem je antifašistička borba predstavljala temelj legitimacije, a komunistički zločini bili potisnuti u povijesne dubine. Raspadom Jugoslavije i uspostavom hrvatske države 1990-ih taj se okvir stubokom mijenja, pri čemu dolazi do snažnog preispitivanja dotadašnjega jugoslavenskog narativa i uspostave novih temeljnih mjesta sjećanja vezanih uz Domovinski rat i nacionalnu pomirbu. Autor pokazuje da je Tuđmanova koncepcija pomirbe ključna za razumijevanje ranih oblika sjećanja na komunističke zločine; ona istodobno priznaje zločine i NDH i komunizma, ali sve u duhu i cilju izgradnje nacionalnog jedinstva u okolnostima rata.

Nakon 2000. godine Pauković registrira proces pluralizacije i politizacije sjećanja povijesne sfere. Dolaskom nove vlasti mijenja se diskurs o antifašizmu i Drugom svjetskom ratu, otvaraju se kontroverzne teme poput ustaškog nasljeđa, lustracije, odnosa prema Titu te pitanja državnih praznika. U tom vremenu stabiliziraju se dva suprotstavljena narativa: jedan naglašava antifašizam kao temelj državnosti, a drugi komunističke zločine i nedovoljno suočavanje s njihovim posljedicama. Pauković uspješno argumentira da su ti narativi postali stabilni i dugotrajni obrasci političke komunikacije, a ne samo kratkotrajni politički konflikti.

Četvrto poglavlje donosi studije slučaja dvaju tragičnih mjesta sjećanja: Bleiburga i Jazovke. Ovaj dio knjige ima posebnu vrijednost jer se temelji na višegodišnjem autorovu terenskom radu u sklopu projekta „FRAMNAT (2014. – 2018.)“. Pauković analizira komemorativne prakse, govore i simbolički repertoar obiju lokacija. Bleiburg prikazuje kao mjesto izrazito antagonističkog sjećanja koje objedinjuje narative o hrvatskoj žrtvi, komunističkom teroru i tragediji bez kazne, često uz snažne emocionalne i političke elemente. Jazovka je prikazana kao prostor antikomunističkog narativa u kojem se povijest Drugoga svjetskog rata reinterpreterira gotovo isključivo kroz prizmu komunističke represije. Autor pritom ne relativizira povijesne činjenice, nego odvaja stvarne događaje od njihove simboličke interpretacije.

U petom poglavlju obrađuje se europeizacija politike sjećanja u Hrvatskoj, osobito nakon 2011. godine, kada je uveden Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih i autoritarnih režima. Pauković pokazuje da su formalna usklađivanja hrvatskih institucija s europskim dokumentima bila uspješna, ali su stvarne promjene u komemorativnim praksama i narativima i dalje ostale ograničene. Posebno je zanimljiva analiza rada Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima (2017. – 2018.), čiji je završni dokument naišao na ograničen odjek i nije mijenjao već ustaljene obrasce sjećanja.

Knjiga *Što s komunizmom? Politike povijesti i kultura sjećanja na komunističke zločine u Europskoj uniji i Hrvatskoj* je stilistički jasna, znanstveno utemeljena i argumentacijski dosljedna. Autor uspješno povezuje teorijske postavke, međunarodni kontekst i hrvatsku specifičnost, a pritom zadržava nepristranost, tj. izbjegava sudove ili ideološku pristranost. Djelo je vrijedno i zbog svoje metodološke koncepcije, gdje se spajaju teorijske analize, terensko istraživanje i politološko-historiografski uvid. Takva razina analitičke zaokruženosti rijetka je u hrvatskoj historiografiji o kulturi sjećanja. Publikacija je osobito važna za istraživače suvremene povijesti Mediterana i jugoistočne Europe. Ona jasno pokazuje kako se politički prijelazi, ratovi i tranzicijske traume ugrađuju u identitetske narative društava opterećenih nerazriješenom prošalošću.

Zaključno, *Što s komunizmom?* Davora Paukovića predstavlja jedno od ključnih i teorijski najkonzistentnijih djela suvremene hrvatske literature o politici povijesti i kolektivnom sjećanju. Knjiga će zasigurno zauzeti referentno mjesto u istraživanjima postkomunističkih transformacija i identitetskih procesa u Hrvatskoj te u širem mediteranskom i jugoistočno-europskom prostoru. Njezin doprinos ne očituje se samo u analizi postojećih narativa nego i u postavljanju čvrstih analitičkih, komparativnih i metodoloških temelja za buduća istraživanja kolektivnog sjećanja i društvenih prijevora oko nasljeđa 20. stoljeća.

Marinko Marić